

El procés sobiranista català en la crisi política espanyola

Jordi Muñoz

Sovint hom presenta el procés sobiranista català i la previsible sacsejada que rebrà el sistema espanyol de partits com dos processos diferents i, fins i tot, contradictoris. Fenòmens com Podem i el sobiranisme català competeixen per l'espai mediàtic, estatal i internacional, sovint es miren de reüll i tenen relacions més aviat tibants. Però és raonable pensar que tenen una matriu comuna. Tot i que el sobiranisme té una història més llarga, i respon en bona part a una dinàmica endògena de la societat catalana, tots dos han crescut en les esclertes que ha deixat la crisi política i institucional de la democràcia espanyola. No hi ha dubte que el sobiranisme català existiria sense aquesta crisi, però no és massa agosarat pensar que el context li ha permès eixamplar la seua base social, fins i tot cap a sectors allunyats del públic tradicional de l'independentisme, que hi han posat la vista com a esperança de canvi davant un statu quo cada vegada més fràgil i incapaç de donar respostes proporcionades a la duresa i profunditat de la crisi econòmica.

En aquest article defensarem la tesi que l'emergència de nous partits polítics a l'Estat espanyol, i l'auge del sobiranisme

a Catalunya tenen causes comunes, que se superposen parcialment. A més, es poden retroalimentar. Tal com el creixement del sobiranisme català pot influir en la recomposició del sistema espanyol de partits, aquesta crisi política espanyola, i la seua resolució, tindran efectes clars sobre el procés sobiranista català.

LES ARRELS COMUNES: LES CONDICIONS D'ÈXIT PER ALS MOVIMENTS SOCIALS

Perquè un procés col·lectiu d'aquesta naturalesa tinga èxit, segons els estudiosos dels moviments socials, hi han de concórrer tres elements: un sentiment prou ampli de greuge, que genere una base potencial de suport; la capacitat dels iniciadors del moviment de mobilitzar recursos de tot tipus al seu voltant, i finalment l'obertura del que anomenen estructura d'oportunitats polítiques.

UN MARC INSTITUCIONAL EXCEPCIONALMENT RÍGID

En el cas espanyol és precisament la rigidesa del marc politicoinstitucional el que, en coincidir amb un xoc econòmic de fortes

Jordi Muñoz és professor investigador en Ciència Política a la Universitat de Barcelona.

dimensions, va generar un sentiment de greuge generalitzat. La incapacitat de les institucions espanyoles per adaptar-se a les noves demandes socials, territorials o generacionals, va crear un espai molt ampli de frustració i alienació respecte l'estatu quo institucional, encarnat en la constitució de 1978, elevada a vertader tòtem per les elits polítiques tradicionals espanyoles. El conflicte basc va contribuir de manera decisiva a reïficar la Constitució espanyola. El fet de convertir un determinat marc institucional en poc menys que el principal símbol de la nació el va fer molt més rígid.

Seria fàcil caure en la temptació culturalista per explicar la resistència al canvi de les institucions espanyoles, tan ben simbolitzada pels tres magistrats bipartidistes del Tribunal Constitucional fumant-se un puro a la Maestranza de Sevilla mentre enllestien la sentència sobre l'Estatut català. Però tot i que no podem excloure que una certa tradició cultural mesetària haja lubricat aquesta dinàmica immobilista, sembla més raonable anar a buscar les explicacions en les mateixes institucions. I específicament en dos elements: la rigidesa de l'arquitectura constitucional del 78, i la incapacitat dels partits tradicionals per engegar dinàmiques de canvi endogen de prou abast com per vèncer les resistències internes i evitar que el canvi els l'imposen des de fora les noves formacions polítiques. Pel que fa a l'arquitectura constitucional, possiblement una part dels problemes provenen del fet que unes institucions concebudes originalment per a un joc a quatre partits (PCE, PSOE, UCD i AP) que permetia aliances múltiples, van acabar governades per un bipartidisme de facto que donava un gran poder de veto als dos partits. Ningú no era prescindible per nomenar i governar les institucions claus

de l'Estat, cosa que en alguns casos (com el del mateix Tribunal Constitucional) va conduir a situacions d'autèntic bloqueig.

Els partits, per la seua banda, amb un marc institucional que afavoreix la concentració de poder en les seves cúpules organitzatives, han tingut moltes dificultats per dur endavant processos de renovació interna, incloent-hi la renovació generacional. Aquest procés de tancament i blindatge dels partits ha generat una massa relativament gran de recursos humans d'una certa qualitat —quadres polítics en potència—, que no s'han sentit interpel·lats per unes maquinàries organitzatives resistents al canvi i gens receptives a l'entrada d'actius externs. La mostra són les trajectòries dels líders polítics, que s'havien anat fent cada cop més internes als partits.

Les dificultats per adaptar-se al canvi que ha tingut l'estatu quo polític i institucional espanyol van generar les esclatxes necessàries perquè dos moviments especialment hàbils en la mobilització i ús de recursos organitzatius i comunicatius, com el sobiranisme i el 15M, poguessin emergir com a actors rellevants. En tots dos casos, al capdavant s'han situat, com sol passar en els moviments socials, sectors d'alt nivell educatiu i amb molta capacitat per aprofitar els recursos tecnològics i de comunicació que hi ha avui en dia a l'abast de tothom. Les xarxes socials i la innovació constant en els repertoris de protesta són característiques comunes a dos moviments que, tot i les seves evidents diferències, comparteixen una habilitat, difícil de mesurar però relativament evident, per aprofitar al màxim els recursos disponibles.

Finalment, amb el greuge i la capacitat de mobilitzar recursos a la mà, els moviments necessitaven una obertura de les

oportunitats polítiques per a emergir com a actors centrals. En la teoria dels moviments socials es parla d'estructura d'oportunitats polítiques per referir-se a aquells elements del context polític que limiten o donen ales a actors col·lectius que repton l'estatu quo. L'obertura o tancament del sistema políticoinstitucional, l'estabilitat o inestabilitat dels alineaments entre les elits i la capacitat o propensió repressiva d'un Estat són els elements que cal tenir en compte a l'hora d'avaluar les oportunitats que l'estructura política ofereix a l'agència transformadora dels moviments.

En el cas català, les contradiccions internes de les classes dominants, dividides entre la gran burgesia i els poders tradicionals, beneficiaris del capitalisme del BOE i els sectors més exportadors, perjudicats per la manca d'inversió en infraestructures clau, com el corredor mediterrani, o per l'elevat dèficit fiscal, van oferir a un moviment tradicionalment popular i menestral la possibilitat de teixir una aliança amb sectors més amplis, que tradicionalment n'havien estat aliens. Singularment, la incorporació de bona part del cente-dreta nacionalista, i d'una part important del catalanisme federalista d'esqueres al projecte sobiranista han sigut els elements claus per convertir el que havia estat sempre un moviment de minories a Catalunya en l'autèntic corrent central de la política catalana.

En tot cas, a més, la crisi econòmica i política espanyola ha deixat les institucions de l'Estat amb escàs marge de maniobra per plantejar un projecte alternatiu al sobiranisme que resultés atractiu per a segments significatius de la societat catalana. El replegament repressiu del govern espanyol ha

generat sovint l'efecte contrari a Catalunya, i ha aconseguit esperonar una mobilització que, segurament, sense l'actitud dura de l'Estat hauria tingut més dificultats per mantenir-se en el temps.

Pel que fa a Podem i, en part, Ciutadans, a banda dels greuges socioeconòmics, bona part del seu creixement té a veure amb la rigidesa dels partits tradicionals que han deixat fora de l'accés a llocs de responsabilitat grups socials amb aspiracions raonables. A banda d'aquesta frustració, que té un important component generacional, el seu creixement ha basculat en bona mesura sobre els escàndols de corrupció i les dissensions entre poders de l'Estat, simbolitzats pels enfrontaments entre el poder judicial i l'executiu, o el distanciament entre sectors del poder econòmic i mediàtic i els seus referents polítics tradicionals. Els mitjans de comunicació espanyols, tradicionalment molt poc permeables a veus alternatives a les del bipartidisme, han obert molt el ventall de posicions que acullen amb naturalitat, i això ha contribuït decisivament a l'emergència d'aquests nous actors polítics.

Així doncs, tot i les diferències, la transformació del mapa polític català que impulsa el sobiranisme i la crisi del sistema de partits espanyol que han precipitat les formacions emergents, tenen arrels comunes. La coincidència en el temps de tots dos processos no és doncs, casual.

UNA RELACIÓ RECÍPROCA?

Però, més enllà del debat sobre l'origen, més o menys comú, de tots dos processos sociopolítics, el que segurament és rellevant plantejar-se és quina relació podem esperar

entre tots dos moviments en el futur. Tal com dèiem abans, tot i les malfiances i tibantors lògiques entre el sobiranisme i Podem –al capdavant, competeixen pel mercat de les alternatives a l’statu quo–, és raonable pensar que si tots dos es mantenen en escena, hauran de trobar-se i cooperar en un futur no gaire llunyà.

I és que, tot i que es puguen fer nosa, es necessiten mútuament. El sobiranisme, en la mesura que planteja un repte fort a l’Estat, aguditza la crisi política espanyola i fa més necessària la transformació de les estructures politicoinstitucionals per sortir-ne. Les rígides estructures constitucionals es troben sota pressió des de moltes bandes, i en aquest escenari és obvi que hi ha una certa coincidència. A més, la impossibilitat de tornar a pactes del PP o el PSOE amb els grups majoritaris del nacionalisme català fa menys plausible que l’statu quo es mantinga a llarg termini sense canvis substancials.

D’altra banda, des del punt de vista del sobiranisme, actors com Podem són necessaris per obrir un marc en què es puguen establir solucions democràtiques al conflicte que planteja el sobiranisme. Aquest marc és una condició necessària per fer viable el nucli del seu projecte polític. Ni PP ni PSOE han donat cap senyal d’estar disposats a acceptar mai una solució a l’escocesa o a la quebequesa pel conflicte polític que planteja el sobiranisme català. Des de Catalunya es fan moviments dirigits fonamentalment a fer-la possible i trencar el bloqueig que imposa el bipartidisme, però no sembla que de moment això siga suficient.

Una solució a l’escocesa és, segurament, necessària per fer viable el projecte sobi-

ranista. Un marc de diàleg i respecte pel resultat per totes les parts reduiria significativament els costos i les incerteses de la independència i, per tant, permetria que sectors que poden espantar-se es mantingueren en l’aposta sobiranista dels darrers anys. Sembla raonable pensar que l’independentisme, si pot guanyar un referèndum a Catalunya, serà en un escenari pactat en què amenaces com l’aïllament internacional siguen encara menys creïbles.

A més, fins i tot si els nous actors no imposen un marc i una actitud dialogant davant la situació, en la mesura que contribueixen a fer més profunda la crisi política espanyola, són aliats valuosos del sobiranisme. Sabem, per experiència comparada, que les independències resulten molt més viables quan l’estat matriu es troba en una crisi profunda. Només cal mirar els precedents més recents de creació de nous estats: en la gran majoria dels casos la secessió fou producte d’una profunda crisi política de l’estat matriu. Separar-se d’un Estat sòlid i que funciona és més complicat que fer-ho d’un Estat fallit, com és lògic. Per això en part el sobiranisme català s’alimenta de la crisi política espanyola que actors com Podem contribueixen a aprofundir, també.

Si aquest potencial per coincidir es traduirà en col·laboració efectiva o només en sinèrgies implícites està encara per descobrir. I dependrà de molts condicionats imprevisibles. De moment, Podem i el sobiranisme estan lluny l’un de l’altre i la potencial coincidència seria més circumstantial que substantiva. Però en tot cas hi ha elements per pensar que, a banda d’origens parcialment comuns, els dos projectes poden tenir un destí també compartit. □